TOBİDER

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591
DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.25.11

Volume 10/1
2026 p. 190-213

GERÇEKLİK ALGISININ SANATSAL YORUMLARI: ALGI, DUYUM VE TEMSİLE DAİR ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

ARTISTIC INTERPRETATIONS OF THE PERCEPTION OF REALITY: CONTEMPORARY APPROACHES TO PERCEPTION, SENSATION AND REPRESENTATION

Fatih KILAVUZ*
Bahadır UÇAN**

ÖZ

Bu çalışma, çağdaş sanatın gerçeklik algısını nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün algı, duyum, beden ve temsil eksenlerinde hangi kuramsal temellere dayandığını kapsamlı biçimde incelemektedir. Literatür taraması ve doküman analizine dayanan araştırma, nöroestetik, bilişsel bilim, fenomenoloji, medya teorisi ve dijital sanat alanlarında üretilen güncel çalışmaları sistematik biçimde değerlendirerek sanat-gerçeklik ilişkisine çok katmanlı bir bakış sunmaktadır. Elde edilen bulgular, estetik deneyimin yalnızca görsel bir süreç değil, duyusal-motor sistemlerden ödül devrelerine, dikkat ve bellek süreçlerinden kültürel yorumlama biçimlerine kadar uzanan geniş bir nörobiyolojik ve psikolojik ağ tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada temsil, simülasyon ve hipergerçeklik kavramları üzerinden yapılan tartışmalar, çağdaş sanatın gerçeklik rejimlerini yeniden yazdığını; özellikle bedenlenmiş deneyim ve çokduyulu etkileşimin izleyici ile eser arasındaki ilişkiyi köklü biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir. Dijital sonrası dönemde genişletilmiş gerçeklik, yapay zekâ ve veri temelli sanatsal pratikler, izleyiciyi pasif bir gözlemciden aktif bir katılımcıya dönüştürerek gerçeklik-deneyim-yorum üçgenini yeniden yapılandırmaktadır. Bu bağlamda çalışma, dijital otantiklik, deneyimsel yoğunluk ve etkileşim odaklı estetik modellerin güncel sanat ortamında giderek önem kazandığını vurgulamaktadır. Ayrıca literatürde uzunlamasına çalışmaların sınırlı olması, dijital ve sürükleyici ortamların algısal etkilerinin henüz yeterince incelenmemiş olması gibi araştırma

* Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Bölümü, E-mail: fkilavuz@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8305-4754, İstanbul, Türkiye.
** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim ve Tasarımı Bölümü, E-mail: bucan@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4062-0469, İstanbul, Türkiye.

boşluklarına dikkat çekmektedir. Genel olarak çalışma, sanatın dijital sonrası kültürde yalnızca estetik bir ifade alanı değil, aynı zamanda gerçeklik kavrayışının yeniden kurulduğu dinamik bir deneyim platformu sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Çağdaş Sanat, Gerçeklik Algısı, Etkileşimli Sanat, Dijital Sonrası Sanat, Nöroestetik*

ABSTRACT

This study offers a comprehensive examination of how contemporary art transforms the perception of reality and identifies the theoretical foundations underlying this transformation across the axes of perception, sensation, embodiment, and representation. Drawing on a literature review and document analysis, the research systematically evaluates recent works produced in neuroaesthetics, cognitive science, phenomenology, media theory, and digital art, thereby providing a multilayered perspective on the relationship between art and reality. The findings indicate that aesthetic experience is not merely a visual process but is shaped by an extensive neurobiological and psychological network ranging from sensorimotor systems and reward circuits to attention, memory, and culturally situated interpretive processes. Discussions on representation, simulation, and hyperreality demonstrate that contemporary art rewrites existing reality regimes and fundamentally reshapes the relationship between viewer and artwork, particularly through embodied experience and multisensory engagement. In the post-digital era, extended reality, artificial intelligence, and data-driven artistic practices transform viewers from passive observers into active participants, restructuring the reality-experience-interpretation triad. In this regard, the study highlights the growing importance of digital authenticity, experiential intensity, and interaction-oriented aesthetic models within current artistic environments. It also draws attention to key research gaps, including the scarcity of longitudinal studies and the limited examination of the perceptual effects of digital and immersive environments. Overall, the study demonstrates that in post-digital culture, art functions not only as an aesthetic mode of expression but also as a dynamic experiential platform through which contemporary understandings of reality are reconstructed.

Keywords: *Contemporary Art, Perception of Reality, Interactive Art, Post-Digital Art, Neuroaesthetics*

Giriş

Sanat ile gerçeklik arasındaki ilişki, hem estetik düşüncenin hem de çağdaş sanat pratiklerinin en temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç boyunca sanat, kimi dönemlerde gerçekliğin bir temsil biçimi, kimi dönemlerde ise gerçekliğin sorgulanmasına yönelik bir araç olarak konumlanmıştır. Bugün ise dijitalleşme, simülasyon kültürü, algısal çoğulluk ve yeni medya teknolojilerinin etkisiyle "gerçeklik" yalnızca dış dünyanın bir yansıması olarak değil, aynı zamanda deneyimle kurulan dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu dönüşüm, sanatın izleyiciyle kurduğu ilişkide algı, duyum, beden, mekân ve temsil gibi kavramların yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır (Giomi, 2020). Bu bağlamda, dijital sanatın sunduğu

yeni olanaklar, izleyicinin sanat eserine olan etkileşimini derinleştirirken, gerçeklik ve simülasyon arasındaki sınırları belirsizleştirmektedir (Taşcı & Erdem, 2024). Dijital sanatın bu yeni dinamikleri, sanat eserlerinin deneyimlenmesi sürecinde izleyicinin aktif bir katılımcı haline gelmesini sağlarken, aynı zamanda sanatın doğası üzerine de sorgulamalar doğurmaktadır.

Sanatta gerçeklik algısına ilişkin tartışmalar, günümüzde yalnızca estetik bir mesele olmaktan çıkarak psikoloji, fenomenoloji, bilişsel bilim, medya teorisi ve tasarım gibi disiplinlerle kesişen geniş bir alana yayılmaktadır (Chen, 2021). Bu çok disiplinli yapı, gerçekliğin ne olduğuna, nasıl kurulduğuna, bireyin bu gerçekliği hangi algısal süreçlerle deneyimlediğine ve sanatın bu sürece nasıl müdahil olduğuna dair farklı yorumların bir arada var olmasını sağlamaktadır. Böyle bir çoğulluk ortamında güncel yaklaşımları haritalamak, ortak temaları belirlemek ve bu temaların sanat-gerçeklik ilişkisine yönelik nasıl bir çerçeve sunduğunu ortaya koymak önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sanat ve gerçeklik algısına yönelik güncel tartışmaları bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak alanda öne çıkan eğilimleri, kavramsal yaklaşımları ve kuramsal kırılma noktalarını görünür kılmaktır. Çalışmada, algı, duyum ve temsil eksenlerinde ortaya çıkan çağdaş yaklaşımlar karşılaştırmalı bir biçimde tartışılmakta ve bu eksenlerin birbiriyle nasıl etkileşime girdiği analiz edilmektedir. Böylece, hem sanatın gerçekliği nasıl inşa ettiği hem de izleyicinin gerçekliği nasıl deneyimlediği konusunda güncel bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir.

Sanat ile gerçeklik algısı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların farklı disiplinlere yayılması ve kavramsal açıdan geniş bir çeşitlilik sunması, mevcut literatürün bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle araştırmada, alanda üretilmiş kuramsal ve kavramsal metinlerin sistematik biçimde incelenmesine olanak tanıyan literatür taraması yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi yoluyla yürütülen bu süreç, sanatın gerçeklik algısı üzerindeki etkilerine ilişkin güncel tartışmaları görünür kılmayı, öne çıkan kavramları tematik bir yapı içerisinde toplamayı ve alanın yönelimlerini değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Böylece çalışma, hem literatürdeki mevcut birikimi bütüncül biçimde yorumlamakta hem de gelecekteki araştırmalar için tartışmaya açık bir kuramsal zemin sunmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, sanat kuramı, estetik, fenomenoloji, algı araştırmaları ve medya teorisi gibi disiplinlerde üretilen metinlerle sınırlandırılmakta; yalnızca çağdaş tartışmalara katkı sunan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu sınırlılık, hem güncel kavramsal eğilimleri daha net biçimde ortaya çıkarmayı hem de çalışmanın odağını daraltarak anlamlı bir sentez üretmeyi mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, sanat ve gerçeklik algısı arasında yeniden şekillenen ilişkiye dair çağdaş yaklaşımları tematik bir çerçeve içerisinde tartışmakta; alandaki güncel eğilimleri, kavramsal açıklıkları ve gelecekteki araştırmalara yön verebilecek potansiyel soruları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem alanyazının mevcut

durumunu sentezleyen hem de yaratıcı araştırma alanları için kuramsal bir zemin sunan bir değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, sanat ve gerçeklik algısı arasındaki ilişkiye yönelik güncel tartışmaları incelemek amacıyla literatür taraması yöntemini temel almaktadır. Mevcut literatürde yer alan kuramsal ve kavramsal çalışmaların sistematik biçimde değerlendirilmesine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda veriler, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yoluyla elde edilmiştir.

Doküman analizi; araştırma konusuna ilişkin yazılı, görsel, dijital veya tarihsel nitelikteki materyallerin sistematik biçimde toplanması, gözden geçirilmesi ve analiz edilmesine yönelik bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Sak ve diğerlerine (2021) göre doküman analizi, araştırma sürecinde birincil kaynak niteliği taşıyan çeşitli dokümanların bilimsel amaçla incelenmesine olanak tanımakta; basılı, elektronik, görsel ve tarihsel materyalleri kapsayan geniş bir veri yelpazesine erişimi mümkün kılmaktadır. Bu yöntem, düşük maliyetli olması, geniş bir örneklem oluşturmaya imkân tanıması, araştırmacıya doğrudan müdahale gerektirmeyen bir veri kaynağı sağlaması ve uzun dönemli analiz yapılmasına uygun olması gibi çeşitli avantajlar sunmaktadır. Aynı zamanda farklı türdeki verileri bir araya getirerek araştırmanın geçerliliğini artırmakta ve tepkisellik sorununu ortadan kaldırarak güvenilir bir inceleme zemini oluşturmaktadır (Sak vd., 2021).

Bu çalışmada analiz edilen dokümanlar, sanat kuramı, estetik, fenomenoloji, algı araştırmaları, nörobiyoloji ve çağdaş sanat gibi disiplinlerde üretilmiş dökümanlardan oluşmaktadır. İncelenen kaynaklar, sanatın gerçeklik algısıyla kurduğu ilişkiyi tartışan, kavramsal çerçeve sunan ve güncel yaklaşımları değerlendiren nitelikteki metinlerle sınırlandırılmıştır. Çalışmalar içerik çözümlemesi yoluyla değerlendirilmiş; metinlerde öne çıkan kavramlar, tartışma başlıkları ve temalar doğrultusunda makalenin kuramsal yapısını destekleyen bütünsel bir yorum geliştirilmiştir.

Sanatın Psikolojik ve Nörobiyolojik Boyutları

Nöroestetik, sanat ve estetik deneyimin psikolojik ve nörobiyolojik temellerini inceleyen, psikoloji, nörobilim ve sanat disiplinlerinin kesişiminde konumlanan bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu alan, sanat eserlerinin algılanması ve değerlendirilmesi sırasında ortaya çıkan karmaşık bilişsel, duygusal, davranışsal ve fizyolojik süreçlerin nasıl işlediğini anlamaya odaklanmaktadır. Nöroestetik çalışmalarında, özellikle görsel sanatlar bağlamında, sanatın algılanması, anlamlandırılması ve yaratılması süreçlerinde duyusal-motor, duygu-değerleme ve anlam-bilgi sistemlerinin bütünleşik bir biçimde etkileştiği gösterilmektedir (Siri vd., 2018; Calderone vd., 2025; Sherman & Morrissey, 2017; Cinzia & Vittorio, 2009; Gallese & Di Dio, 2012). Bu çerçeve, estetik deneyimin çok katmanlı doğasını anlamaya yönelik nörobilimsel yaklaşımların önemine işaret etmektedir.

Sanatın psikolojik ve nörobiyolojik boyutları, algı, duygu ve biliş süreçlerinin sanat deneyimiyle nasıl etkileşime girdiğini anlamaya yönelik geniş bir araştırma alanı

oluşturmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, sanatın bilişsel süreçleri ve duygusal tepkileri önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Örneğin, Viyana Entegre Sanat Algısı Modeli (VESAM), sanatsal algının hem bottom-up (aşağıdan-yukarı) hem de top-down (yukarıdan-aşağı) süreçlerin etkileşimiyle şekillendiğini ortaya koyarak estetik deneyimin karmaşık yapısına açıklık getirmektedir (Pelowski vd., 2017). Bu yaklaşım, sanat deneyiminin çok katmanlı yapısını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bunun yanında dijital sanat deneyimlerinin özellikle genç kuşaklar üzerinde psikolojik iyi oluşu destekleyen etkileri olduğu belirtilmektedir (Xia vd., 2024). Bu bulgu, dijital estetik ortamların çağdaş izleyici deneyimleri açısından artan önemini göstermektedir.

Sanat deneyimi, algısal, bilişsel ve duygusal süreçlerin bütünleşik bir etkileşimi sonucunda ortaya çıkmakta ve görsel ile semantik işleme sistemlerinin eşzamanlı çalışmasıyla biçimlenmektedir. Bu süreçte dikkat, hafıza ve ödül ile ilişkili beyin bölgeleri önemli katkılar sunmakta; estetik deneyim ise yalnızca görsel çözümleme değil, aynı zamanda duygusal değer atfetme, beklentiler, tanıdıklık düzeyi ve bireysel önyargılar gibi çok sayıda psikolojik faktör tarafından şekillenmektedir (Baeken vd., 2012; Nadal, 2013; Righi vd., 2017; Thomson & Jaque, 2017). Ayrıca sanat eserinin algılanması sırasında beden ile sanat arasında kurulan ilişkiler, algının çok boyutlu niteliğini güçlendirmekte; bu durum, sanat ve fotoğraf gibi farklı görsel bağlamlarda biliş ve duygunun özgün biçimlerde etkileşmesini mümkün kılmaktadır (Lutz vd., 2013). Tüm bu bulgular, sanat deneyiminin yalnızca görsel bir süreç olmadığına, aynı zamanda bütünsel bir bilişsel-duygusal etkileşim alanı oluşturduğuna işaret etmektedir.

Sanat algısının sinirbilimsel temelleri de bu alandaki araştırmaların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. fNIRS (fonksiyonel yakın kızılötesi spektroskopisi) gibi nörogörüntüleme yöntemlerinin kullanımıyla yapılan çalışmalar, sanatın beyin bölgelerinde duygu, dikkat ve bilişle ilişkili çeşitli aktivasyon değişikliklerine yol açtığını göstermektedir (Pinti vd., 2020; Han vd., 2024). Bu sonuçlar, sanat deneyiminin nörobiyolojik düzeyde nasıl karşılık bulduğuna dair önemli ipuçları sağlamaktadır. Nöroestetik yaklaşımı ise estetik deneyimin sinirsel mekanizmalarının anlaşılmasına yönelik önemli katkılar sunmakta ve sanatın bilişsel-duygusal süreçleri nasıl şekillendirdiğine ilişkin yeni tartışma alanları açmaktadır (Frascaroli vd., 2024). Bu perspektif, sanatın beyinle kurduğu ilişkinin daha sistematik biçimde incelenmesine olanak tanımaktadır.

Sanatın algılanması ve değerlendirilmesi sırasında beynin farklı bölgeleri ve nöral ağları etkinleşmektedir. Duyusal-motor sistemler içinde lingual girus, orta oksipital lob ve sensorimotor alanlar görsel işleme ile beden temsiline katkı sağlamaktadır (Sherman & Morrissey, 2017; Cinzia & Vittorio, 2009; Gallese & Di Dio, 2012). Duygu ve ödül merkezlerini oluşturan anterior insula, kaudat/striatum, ventral striatum ve orbitofrontal korteks, estetik değerin değerlendirilmesine aracılık etmektedir (Sherman & Morrissey, 2017; Cinzia & Vittorio, 2009; Baeken vd., 2012; Nadal, 2013; Mahendran vd., 2018). Anlam ve bilgi sistemleri kapsamında anterior temporal lob, fusiform girus ve parahipokampal girus, hafıza ve kavramsal bütünleştirme süreçlerine katkı sunmaktadır

(Sherman & Morrissey, 2017; Baeken vd., 2012). Prefrontal ve parietal korteks ise dikkat ve değerlendirme süreçlerinde işlev görmekte; varsayılan mod ağı ise metakognitif ve içsel değerlendirme süreçlerinde etkinleşmektedir (Sherman & Morrissey, 2017; Mahendran vd., 2018). Buna ek olarak, hem eylem hem de gözlem sırasında aktifleşen ayna nöron sistemleri, bedenlenmiş simülasyon yoluyla sanat eserine empatik ve ön-dilsel erişimi desteklemektedir (Siri vd., 2018; Gallese & Di Dio, 2012; Busch vd., 2025). Bu kapsamlı nöral etkileşim ağı, estetik deneyimin biyolojik çok yönlülüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Son yıllarda nöroestetik yaklaşım, klasik görsel işleme modellerinin ötesine geçerek bedenlenmiş simülasyon kuramları doğrultusunda algı, eylem ve biliş arasındaki bütünleşik ilişkileri vurgulayan bir doğrultuda genişlemektedir (Siri vd., 2018; Gallese & Di Dio, 2012). Bununla birlikte nöroestetik alanına, sosyal bağlamın, kültürel değerlerin ve sanatın toplumsal işlevlerinin yeterince dikkate alınmaması yönünde eleştiriler de yöneltilmektedir. Bu eksikliklerin, büyük ölçüde mevcut teknolojik sınırlılıklardan kaynaklandığı ifade edilmektedir (van Leeuwen vd., 2022; Djebbara vd., 2024). Sanatın yalnızca estetik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgu olduğu vurgulanmakta; bu nedenle nöroestetik araştırmaların daha kapsamlı kuramsal çerçevelere ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir (van Leeuwen vd., 2022; Djebbara vd., 2024; Nadal & Pearce, 2011). Bu değerlendirmeler, nöroestetik alanının daha kapsayıcı ve bağlamsal bir perspektifle gelişmekte olduğuna işaret etmektedir.

Sanatın gerçeklik algısı üzerindeki etkileri de bu literatürün odak noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Sanatsal imgeler, bireyin dünyayı yorumlama biçimlerini dönüştürmekte; özellikle sanal gerçeklik temelli sanat uygulamalarının, gerçeklik algısını yeniden kurma potansiyeli taşıdığı belirtilmektedir (Pan & Hamilton, 2018). Bu durum, teknolojik ortamların algısal deneyimi yeniden şekillendiren dinamik yapısına işaret etmektedir. Buna ek olarak Olası Dünyalar Teorisi, sanat ve hayal gücünün alternatif gerçeklikler yaratma gücünü vurgulamakta ve bu süreçlerin bilişsel esneklik ile sosyal etkileşim üzerinde önemli etkileri olduğunu ileri sürmektedir (Keltner & Stamkou, 2025). Bu çerçeve, sanatın gerçeklik deneyimi üzerindeki genişletici ve dönüştürücü rolünü teorik bir bağlama oturtmaktadır.

Teknoloji destekli sanat deneyimleri, özellikle sanal gerçeklik (SG) ve sürükleyici dijital sanat uygulamaları, nörorehabilitasyon ve psikolojik iyilik hâlinin desteklenmesi açısından yeni imkânlar sunmaktadır. Kişiselleştirilmiş ve çokduyulu SG tabanlı müdahalelerin öğrenme, motivasyon ve dayanıklılığı artırabildiği; bu etkinin literatürde "Michelangelo etkisi" olarak tanımlandığı belirtilmektedir (Calderone vd., 2025). Bununla birlikte, dijital sanatın psikoterapötik uygulamalardaki kullanımı konusunda etik ve metodolojik sorular devam etmekte; laboratuvar ortamında yürütülen çalışmaların ekolojik geçerliliğinin sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Blanco vd., 2025). Bu nedenle, dijital ve sürükleyici sanatın klinik ve terapötik kullanımları için daha kapsamlı kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sanat terapisi alanında yapılan çalışmalar ise sanatın duygusal düzenleme ve bilişsel işlevler üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Özellikle bağımlılık tedavisi gibi klinik ortamlarda sanat temelli müdahalelerin uzun vadeli psikolojik iyileşmeye katkı sağladığı belirtilmektedir (Quinn, 2025). Bu bulgu, sanatın terapötik bir araç olarak kullanılmasına yönelik kanıtların giderek güçlendiğini göstermektedir. Bunun yanında yaşlı yetişkinlerde uygulanan görsel sanat terapisi çalışmalarının bilişsel işlevlerde iyileşme ve psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu etkiler sağlayabildiği ifade edilmektedir (Chiang vd., 2024). Bu sonuçlar, sanat temelli müdahalelerin nörobilişsel açıdan destekleyici potansiyeline dikkat çekmektedir.

Sanat deneyimi sırasında duyusal girdiler, duygusal değerlendirmeler ve içsel karar verme süreçlerinin bütünleşmesi sonucunda hem psikolojik hem de fizyolojik değişimler gözlenmektedir. Sanat galerisi deneyimlerinde kalp atış hızı ve deri iletkenliği gibi fizyolojik tepkilerin duygusal deneyimle anlamlı ilişkiler taşıdığı; kısa süreli galeri ziyaretlerinin dahi stres düzeyini düşürerek kortizol seviyelerinde azalmaya yol açtığı gösterilmektedir (Busch vd., 2025). Ayrıca Busch ve diğerleri (2025) tarafından dopamin düzeyi ve reseptör yoğunluğundaki bireysel farklılıkların ise estetik haz ve motivasyon üzerindeki belirleyici etkileri olabileceği belirtilmektedir. Bu bulgular, sanatın fizyolojik ve psikolojik iyilik hâli üzerinde çok yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Nöroestetik ilkeleri, nörodejeneratif hastalıklarda estetik deneyimin nasıl değiştiğini anlamada ve sanat temelli müdahalelerin geliştirilmesinde önemli katkılar sunmaktadır. Alzheimer, Parkinson, frontotemporal demans ve Huntington gibi hastalıklarda sanat algısı ve üretiminin hangi nörobiyolojik mekanizmalarla etkilendiği araştırılmakta; sanat temelli müdahalelerin bilişsel ve motor becerilerin korunmasına, yaşam kalitesinin yükselmesine ve benlik algısının güçlenmesine katkı sağlayabildiği gösterilmektedir (Calderone vd., 2025). Ancak Calderone ve diğerlerine (2025) göre bu alanda standart ölçme araçlarının geliştirilmesine ve disiplinlerarası işbirliğinin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, nöroestetik temelli uygulamaların klinik bağlamda daha sistematik bir şekilde ilerlemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Mevcut literatüre rağmen, sanatın bilişsel ve nörobiyolojik süreçler üzerindeki etkilerini açıklayan mekanizmaların hâlen yeterince ayrıntılı biçimde ortaya konulamadığı görülmektedir. Özellikle uzunlamasına veri eksikliği, deneyim türleri arasındaki farklılıkların sınırlı incelenmesi ve dijital-sürükleyici ortamların etkilerine yönelik çalışmaların henüz erken aşamada olması önemli araştırma boşluklarına işaret etmektedir. Bu durum, alanın daha derinlemesine incelenmesi gereken geniş bir araştırma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda, sanatın algı, duygu ve gerçeklik deneyimi üzerindeki etkilerine yönelik daha bütünsel ve disiplinler arası yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, sanatın psikolojik etkileri, nörobiyolojik temelleri ve gerçeklik algısına yönelik dönüştürücü rolü üzerine yapılan araştırmalar, sanat deneyiminin çok boyutlu doğasını gözler önüne sermektedir. Mevcut bulgular sanatın bilişsel esneklik, duygusal düzenleme ve algısal yorumlama süreçleri üzerindeki etkisine dair güçlü göstergeler

sunmakta; bununla birlikte sanatın beyin ve zihin üzerindeki etkilerini açıklayan mekanizmaların daha ayrıntılı biçimde incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sanal gerçeklik ve dijital sanat gibi yeni teknolojiler, estetik deneyimin bilişsel ve terapötik etkilerini güçlendirme potansiyeli taşımakta; bu doğrultuda nöroestetik araştırmalar hem kuramsal hem de uygulamalı açılardan genişlemektedir (Siri vd., 2018; Calderone vd., 2025; Sherman & Morrissey, 2017; Cinzia & Vittorio, 2009; Gallese & Di Dio, 2012). Bu doğrultuda gelecekte yapılacak çalışmaların, hem estetik deneyimin nörobiyolojik temellerini derinleştirmesi hem de sanatın gerçeklik algısını nasıl yeniden yapılandırdığına dair yeni araştırma soruları üretmesi beklenmektedir. Bu genel çerçeve, alanın ilerleyen yıllarda daha kapsamlı ve bütüncül bir anlayışa doğru evrilebileceğine işaret etmektedir.

Algı ve Gerçeklik Deneyimi: Sanatsal Algının Bilişsel Temelleri

Sanatsal algı, hem izleyicinin sanatçı veya eserle kurduğu duygusal/empatik bir uyum, hem de bilişsel bir değerlendirme süreci olarak ele alınmaktadır. Bu süreçte izleyici, kendi algısal şemalarını sanat eserinin biçimsel ya da semiyotik özellikleriyle eşleştirmekte; eserin anlamını çözümlemekte ve kendisini esere kısmen asimile etmektedir. Algısal şemalar ile eserin sunduğu ipuçları arasındaki bu eşleşme, hem algının kolaylaşmasına hem de daha ödüllendirici bir deneyim yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Algı ve değerlendirme yeterince uyumlu olduğunda izleyicinin kendilik farkındalığından kısmi bir uzaklaşma yaşaması, "akış" benzeri özel bilinç durumlarına girmesi mümkün olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sanatsal deneyimin temelinde, eseri başarılı biçimde sınıflandırma, anlama ve bilişsel olarak "üstesinden gelme" süreci yatmakta ve bu süreç, sanatın değerlendirilmesinin zeminini oluşturmaktadır (Pelowski & Akiba, 2011; Redies, 2015; Vickhoff, 2023; Ozbay vd., 2024; Acevedo, 2024).

Algı ve biliş, duygusal fenomenlerin alt bileşenleri olarak, nesnelerin ve olayların değerlendirilmesiyle yakından ilişkili görülmektedir. Algı, duyusal uyarının alımını izleyen erken ve görece otomatik işlemlerle bağlantılıyken; biliş, daha derin, yavaş ve rasyonel nitelikli bir işleme aşamasına karşılık gelmektedir. Sanatsal değerlerin değerlendirilmesine yönelik çalışmalarda katılımcılardan çoğunlukla "içlerinden geldiği gibi", yani ayrıntılı düşünmeden ve hızlı bir şekilde, duygusal tepkilerine dayanarak değerlendirme yapmaları istenmekte; buna karşılık bilişsel değerlendirme, daha gerekçeli ve rasyonel temellere dayanmaktadır (Vickhoff, 2023; Ozbay vd., 2024; Li vd., 2025). Bu ayrım, estetik yargının hem anlık duygulanımlara hem de daha yavaş işleyen bilişsel yapılara yaslanan bileşik bir yapı olduğunu düşündürmektedir.

Algı ile duygu arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık taşıdığı kabul edilmektedir. Sanat algısı tartışılırken izleyicinin yalnızca duyusal konumlanışı değil, aynı zamanda bedensel zihin, otobiyografik bellek, duygusal birikim ve benlik kavrayışı ile birlikte, bütünsel bir durumu dikkate almak gerekmektedir (Vickhoff, 2023; Ozbay vd., 2024). Başka bir

deyişle, sanatla karşılaşma anı yalnızca dış uyaranın değil, aynı zamanda izleyicinin iç dünyasının da bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Sanat algısı, anlam bulma ve kişisel bağlantı kurma etrafında örgütlenen bir dizi bilişsel süreci içermektedir. İzleyici, sanat eserinin konusu, biçimi ve temsili ile kendi yaşam öyküsü ve değerleri arasında köprüler kurarak hem esere hem de kendine ilişkin yeni yorumlar üretmektedir. Bu süreç, kimi zaman eserin taşıdığı sembolik ya da metaforik katmanlar üzerinden ilerlemekte; kimi zaman da gündelik yaşantıyla kurulan benzerlikler ve karşıtlıklar üzerinden derinleşmektedir (Pelowski & Akiba, 2011; Redies, 2015; Klöckner & Sommer, 2021). Bu yönüyle sanat algısı, yalnızca dış uyaranın çözümlemesi değil, aynı zamanda öznenin kendi içsel dünyasıyla sürekli bir müzakere süreci olarak da okunabilmektedir.

Algı, biliş ve duygu üçlüsünün estetik deneyimin çekirdeğini oluşturduğu çeşitli kuramsal modellerle öne sürülmektedir. Bu modellerden birinde, algısal işlemlemenin daha düşük seviyede, temel görsel özelliklerin işlenmesiyle başladığı; ardından stil, içerik ve bağlamın bilişsel olarak değerlendirilmesine geçildiği; son aşamada ise bilişsel ustalığın, anlama ve değerlendirme düzeyine ulaşıldığı varsayılmaktadır. Bu ilerleyici yapı, edinilmiş uzmanlık düzeyine ve önceki deneyimlere sıkı biçimde bağlı görülmektedir. Alternatif bir yaklaşımda ise algısal ve bilişsel işlemlemenin kısmen paralel ve görece bağımsız kanallarda yürüdüğü, ancak estetik deneyimin ortaya çıkması için her iki kanalın da belirli bir başarı eşiğini aşması gerektiği öne sürülmektedir (Pelowski & Akiba, 2011; Redies, 2015; Vickhoff, 2023; Acevedo, 2024; Burnston, 2017). Bu farklı modeller, sanatsal algının tek bir çizgisel süreçle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı sergilediğine işaret etmektedir.

Sanat algısında öğrenme ve uzmanlık, izleyicinin dikkat kapasitesini ve algısal kategorilerini belirgin biçimde şekillendirmektedir. Sanat tarihi bilgisi, görsel kültür birikimi ve sosyal olarak aktarılan bilişsel deneyimler, izleyicinin bir eserin estetik niteliklerini tanımasını ve ayırt etmesini mümkün kılmaktadır. Algısal şemaların uzun süreli bellekte depolanması, karşılaşılan yeni eserlerin bu şemalarla karşılaştırılmasını sağlayan bir referans çerçevesi sunmaktadır. Bu şemalar salt bireysel deneyimle değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel öğrenme süreçleriyle biçimlenmekte; böylece sanat algısı, bireysel bir kapasite olduğu kadar, paylaşılan bir bilgi alanına da dayanmaktadır (Pelowski & Akiba, 2011; Redies, 2015; Burnston, 2017).

Algının, bilişsel ve duygusal arka plan tarafından etkilenebilir olması, kişinin dünyayı "olduğu gibi" değil, çoğu zaman "beklediği" ya da "istediği" gibi görmesine yol açabilmektedir. Algı deneyimleri görsel bilginin temelini oluşturmakla birlikte, bu deneyimler bilişsel veya duygusal etkilerle belirli biçimlerde saptığında gerçekliğe dair yargılar da değişebilmektedir (Vickhoff, 2023; Acevedo, 2024; Cecchi, 2018). Bu çerçevede, algının nesnel gerçeklikle ilişkisi tartışmalı bir alan hâline gelmekte; sanatsal görsel deneyimler ise bu tartışmayı somutlaştıran ayrıcalıklı örnekler sunmaktadır.

Algının bilişin anahtarı olduğu sıkça vurgulanmaktadır; insanlar algı yoluyla dünyaya ilişkin zihinsel temsiller oluşturmakta ve bu temsiller üzerinden düşünmekte, akıl yürütmekte ve problem çözmektedir. Algı, yaratıcılık için de temel bir bileşen olarak görülmekte; çünkü nesneleri, sahneleri ve ilişkileri algılama biçimi, bireyin olası çözüm yollarını ve düşünce kombinasyonlarını da şekillendirmektedir. Sanat takdirinde algının rolü, yaratıcı algı organizasyonu, fizyonomik ve allosentrik algı ya da görsel düşünme gibi kavramlar üzerinden ayrıntılı biçimde ele alınmıştır (Necka, 2017; Runco, 2001). Böylelikle, estetik deneyim ile yaratıcılık arasındaki kavramsal köprü, algı düzeyinde de görünür hâle gelmektedir.

Algı, çevresel ve deneyimsel faktörler aracılığıyla sürekli yorumlanmakta ve yeniden biçimlenmektedir. Bireyin geçmiş yaşantıları, beklentileri, kişilik özellikleri ve içinde bulunduğu bağlam, algısal yorumları önemli ölçüde etkilemektedir. Yaratıcı bireylerin, özgün deneyim yorumlarına zemin hazırlayan belirli algısal ve yorumlayıcı eğilimlere sahip olabileceği ileri sürülmektedir (Runco, 2001; Brieber vd., 2015). Bu bakış açısı, sanatsal algının yalnızca eserin özelliklerine değil, izleyicinin psikolojik ve kültürel konumuna da sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir.

Sanat deneyimi, çoğu zaman sanıldığı gibi yalnızca edilgen bir alımlama süreci değil, aynı zamanda aktif bir eylem ve inşa süreci olarak değerlendirilmektedir. Algı, hafıza ve duygu gibi diğer bilişsel alanlarda olduğu gibi, deneyim inşası sanat bağlamında da tüm bilişsel alanlarla ortak prensipler paylaşmaktadır. Bireyler, dünyayla karşılaşmalarından anlamlar üretmekte; bu anlam üretimi, bilişsel psikolojinin temel meselelerinden birini oluşturmaktadır (Nadal vd., 2017; Koch vd., 2016). Dolayısıyla sanatsal deneyim, hem dışsal uyaranların hem de içsel anlamlandırma süreçlerinin kesiştiği dinamik bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Sanatsal deneyim yalnızca sanatın algılanmasıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda ifadenin, yani eylemin de önemli bir bileşen olduğu bir süreç olarak düşünülmektedir. Estetik deneyim, müzik ve dans gibi oyunbaz ve performatif ifadelerden öz-yeterlik duygusunun güçlenmesine ve sembolik ifade biçimlerine kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkabilmektedir. Sanat, içsel deneyimlerin nesnelleştirilmesine imkân tanımakta; sözle ifade edilmesi güç olan duygusal örüntüler, form ve renk, ton ve ritim gibi sanatsal araçlarla dışa vurulabilmektedir (Koch vd., 2016; Dryden, 2004; Quaglia vd., 2015). Bu bakımdan sanat, hem iç dünyanın düzenlenmesi hem de görünür kılınması için özgün bir ifade alanı sunmaktadır.

Sanat algısında bağlam ve uzmanlık düzeyi, eserin estetik niteliklerinin nasıl kavrandığını belirleyen kritik etmenler arasında yer almaktadır. Bir eserin “dinamik”, “sakin” ya da “kasvetli” olarak algılanması, yalnızca eserin içsel özelliklerine değil, aynı zamanda sanatçının yerleştirildiği kategoriye ve izleyicinin sahip olduğu “kanonik şemalara” da bağlıdır. Bu şemalar, izleyicinin yaşamı boyunca edindiği sanat tarihi bilgisi, kuramsal çerçeveler ve sergi deneyimleriyle zaman içinde şekillenmektedir (Redies, 2015; Burnston, 2017). Böylelikle, uzmanlık ve bağlam, sanat eserinin görsel niteliklerinin yorumlanmasında sessiz ama güçlü bir çerçeve sunmaktadır.

Ekolojik ve bağlamsal faktörlerin sanat deneyiminin oluşumundaki rolü, son yıllarda giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Zihinsel olaylar ve insan davranışları, çoğu zaman çevreyle kurulan anlık ve somut etkileşimlerden doğmakta; zihin, soyut bir yerde değil, belirli bir bağlamın içinde var olmaktadır (Redies, 2015; Brieber vd., 2015). Müzeler, galeriler ya da kamusal alanlar gibi farklı mekânlarda sanatla karşılaşma biçimleri, eserin algılanma ve hatırlanma şeklini değiştirebilmekte; böylece mekânın kendisi de estetik deneyimin bir bileşeni hâline gelmektedir.

Sanat eserleri, bilinçli deneyimin bir boyutunun imgesini sunmakta ve "duygu" olarak adlandırılan öznel gerçekliğin geniş yelpazesini formüle etmektedir. Sanat, sözle ifade edilmesi güç ya da mümkün olmayan öznel deneyimlerin form, renk, ton ve ritim aracılığıyla nesnelleştirilmesini sağlamaktadır. Bu sayede öznel alan görünür, paylaşılabilir ve üzerine düşünülür hâle gelmektedir (Dryden, 2004; Quaglia vd., 2015). Sanatsal algının öznel ve nesnel boyutları bu noktada iç içe geçmekte; eser, hem bireyin iç dünyasının izdüşümü hem de başkalarıyla paylaşılan bir kültürel nesne olarak işlev görmektedir.

Temsil, Simülasyon ve Hipergerçeklik

Çağdaş sanat, gerçeklik rejimlerini yeniden yazarken temsil, simülasyon ve hipergerçeklik kavramları ile bedensellik, duyum ve duygulanım eksenlerini kesiştiren çok katmanlı yaklaşımlar geliştirmektedir. Özellikle dolayımın artması ve çokduyulu deneyimin devreye girmesi, sanatın gerçeklik algısını dönüştürmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, çağdaş sanat uygulamaları, temsil ve beden arasındaki gerilimi yalnızca görünür kılmakla kalmamakta, aynı zamanda bu gerilim üzerinden yeni gerçeklik biçimleri inşa etmektedir.

Simülasyon ve hipergerçeklik kavramları, çağdaş sanatın gerçeklik ile temsil arasındaki ilişkiyi sorgulamasında temel kuramsal araçlardan biri hâline gelmektedir. Simülasyon, temsillerin aşamalı biçimde gerçekliğin yerini alması sürecini ifade ederken, hipergerçeklik "gerçekliği olmayan bir gerçeğin modellerle üretilmesi" olarak tanımlanmakta; bu durumda temsiller, gerçek şeylerden daha önemli hâle gelmekte ve gerçek ile hayali arasındaki ayrım giderek bulanıklaşmaktadır (Tavakoli & Mura, 2015; Evans, 2011). Bu çerçevede çağdaş sanat, gerçekliğin doğrudan temsilinden ziyade, modeller ve imgeler aracılığıyla kurulan, çoğu zaman da katmanlı ve kırılgan bir gerçeklik deneyimi sunmaktadır.

Hipergerçeklik, deneyimin dolayımını artırarak izleyicinin "doğrudan gerçeklikten" kopmasına ve simüle edilmiş deneyimleri aktif biçimde aramasına neden olmaktadır. Bu durum, sanatın yalnızca gerçekliği yansıtmakla yetinmeyip, aynı zamanda yeni gerçeklik biçimleri üretmesine imkân tanımaktadır (Tavakoli & Mura, 2015; Evans, 2011). Böylelikle sanat, gerçeklik ile temsil arasındaki çizgiyi silikleştirerek, izleyiciyi hem algısal hem de kavramsal düzeyde yeni bir gerçeklik rejimiyle yüz yüze bırakmaktadır.

Sanatın temsili, tarihsel olarak gerçekliğin dışsallaştırılması ve insanın doğrudan yaşantısından belirli ölçüde kopmasıyla mümkün hâle gelmiştir. Modern sanat, gerçeklik

ile temsil arasındaki uyumu sorgulayarak, soyut sanat ve simülasyon gibi paradigmalar aracılığıyla yeni yönelimler geliştirmiştir (Ingold, 1999). Bu tarihsel dönüşüm, sanatın gerçekliği sabit bir referans noktası olarak almak yerine, onu tartışmaya açan ve yeniden kuran bir pratik olarak anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır.

Bedensel deneyim, çağdaş sanatın izleyiciyle kurduğu ilişkiyi kökten dönüştüren önemli bir eksen olarak ortaya çıkmaktadır. Sanat eserlerinin estetik deneyimi, eylemlerin, duyguların ve bedensel duyumların "embodied simulation" yoluyla izleyicide otomatik olarak canlandırılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu mekanizma, sanat ile izleyici arasında empatik bir bağ kurmakta ve duygulanımın bilişsel çözümlemenin önüne geçebildiği yoğun deneyimler üretmektedir (Cinzia & Vittorio, 2009; Gallese & Di Dio, 2012; Taylor vd., 2012). Dolayısıyla çağdaş sanat, bedeni yalnızca bakan bir özne olarak değil, aynı zamanda deneyimi kuran ve taşıyan etkin bir araç olarak konumlandırmaktadır.

Bedensellik, yalnızca görsel algıyla sınırlı olmayan, beden imgesi, beden şeması, interosepsiyon ve çokduyulu bütünleşme gibi farklı kavramları içeren karmaşık bir alanı ifade etmektedir. Bu çeşitlilik, bedensel deneyimin çok boyutlu yapısını ve çokduyulu yaklaşımların çağdaş sanat bağlamında neden giderek daha fazla önem kazandığını ortaya koymaktadır (Gentili vd., 2025). Bu bakış açısı, sanat eserinin yalnızca "gözle görülen" değil, tüm bedensel duyumlarla deneyimlenen bir alan olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Sanatçının yaratıcı jestlerinin izleyici tarafından bedensel düzeyde simüle edilmesi, izleyicinin sanatçının duygularına ve eylemlerine empatik olarak bağlanmasına imkân tanımaktadır. Bu süreçte izleyicinin bedensel tepkisi, çoğu zaman anlatıdan ya da bilişsel yorumdan önce gelmekte; eserle kurulan ilişki önce bedensel düzeyde kurulmakta, ardından kavramsal ve söylemsel düzeylere taşınmaktadır (Cinzia & Vittorio, 2009; Taylor vd., 2012; Haen, 2017). Bu durum, çağdaş sanatta "önce beden, sonra anlam" türü bir deneyim örgüsünü görünür kılmaktadır.

Dolayım ve çokduyulu deneyim, çağdaş sanatın gerçeklik rejimlerini yeniden yazmasında belirleyici konumda yer almaktadır. Sanat, izleyicinin yalnızca görsel değil, dokunsal, işitsel ve bedensel duyularını da harekete geçirerek çokduyulu bir katılım üretmektedir (Gentili vd., 2025; Savic, 2017). Böylece estetik deneyim, tek kanallı bir alımlama sürecinden çıkarak, bedenin tamamını içine alan zengin ve katmanlı bir etkileşim hâline gelmektedir.

Çağdaş medya sanatı, zihin, beyin ve bedenin teknolojik ilerlemelerle bütünleşmesine imkân tanıyarak fiziksel ve sanal, organik ve teknolojik arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Bu durum, insan, beden, beyin ve makine arasında yeni iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamakta; sanat alanını, insan-teknoloji ilişkilerinin deneysel olarak sınandığı bir laboratuvar gibi konumlandırmaktadır (Lin & Zhang, 2024). Bu tür çalışmalar, gerçeklik kavrayışımızın giderek daha fazla teknolojik arayüzler üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Sanat eserleri, izleyicinin aktif katılımını talep eden süreçler ve çokduyulu deneyimler sunarak, yalnızca "izlenen" nesneler olmaktan uzaklaşmaktadır. Özellikle dijital ve

etkileşimli sanat pratikleri, izleyicinin bedensel ve duygusal katılımını artırmakta; böylece sanatın hem toplumsal hem de bireysel anlamı yeniden üretilmektedir (Kuksa & Childs, 2014; Marxen, 2009). Bu yönüyle çağdaş sanat, katılımcı deneyimi, eserin ayrılmaz bir bileşeni olarak tanımlamaktadır.

Sanat, "geçiş alanı" oluşturarak öznel ve nesnel gerçeklik arasında özgün bir köprü kurmaktadır. Sanat yoluyla geçmişe ait yaşantılar, imge, sembol, enerji ve duyum biçiminde ifade edilerek nesnel gerçekliğin sınırlarını genişletmektedir (Lev-Wiesel, 2008). Böylece sanat, bireyin içsel dünyası ile dış dünyanın olay ve nesneleri arasında aracı bir alan yaratmakta; bu alan, hem iyileştirici hem de dönüştürücü bir potansiyel taşımaktadır.

Sanatın "aboutness" özelliği, izleyicinin yeni kurallar ve normlar oluşturmasına olanak tanımakta; farklı gerçekliklere ve ötekiliğe daha açık bir tutum geliştirmesini mümkün kılmaktadır (Otte, 2019). Sanat eserleri, yalnızca belirli bir konuya "dair" olmakla kalmayıp, aynı zamanda izleyiciyi o konu hakkında yeniden düşünmeye, yeniden hissetmeye ve yeniden konumlanmaya davet etmektedir. Bu durum, sanatın etik ve politik boyutlarını da öne çıkarmaktadır.

Sanatçılar, toplumsal ve çevresel gerçeklikleri duygusal ve bedensel bir dil aracılığıyla ifade ederek, izleyicinin çok boyutlu ve çokduyulu bir algı geliştirmesini sağlamaktadır (Ernst vd., 2016). Böylece sanat, yalnızca bir temsil alanı değil, aynı zamanda değerlerin, tutumların ve ilişkilerin yeniden kalibre edildiği bir deneyim uzamı hâline gelmektedir.

Çağdaş sanat, izleyiciyi pasif bir alıcı olmaktan çıkarıp, aktif bir katılımcıya dönüştürmeyi hedeflemektedir. "İlişkisel estetik" yaklaşımı, sanatçının sosyal ilişkiler içinde konumlanmasını ve bu ilişkilerden bir sanat formu üretmesini öngörmektedir. Bu süreç, sanatın toplumsal deneyim ve katılım alanı olarak yeniden tanımlanmasını sağlamaktadır (Kuksa & Childs, 2014; Marxen, 2009). Bu bakımdan sanat eseri, tek başına bir nesne olmaktan çok, ilişkilerin ve karşılaşmaların örgütlendiği bir sahne olarak düşünülebilmektedir.

Sanat, toplumsal bağlamda bir "sosyal deney alanı" olarak işlev görmekte ve izleyicinin bedensel, duygusal ve kavramsal katılımını teşvik etmektedir (Kuksa & Childs, 2014; Marxen, 2009). Böylece sanat yoluyla, bireyler hem kendileriyle hem de başkalarıyla yeni ilişki biçimleri denemekte; bu süreç, toplumsal dokunun farklı düzlemlerinde dönüşüm potansiyeli taşımaktadır.

Özetle çağdaş sanat, temsil ve bedensellik arasındaki gerilimi dolayım ve çokduyulu deneyim üzerinden köprüleyerek gerçeklik rejimlerini yeniden yazmakta; simülasyon ve hipergerçeklik kavramları aracılığıyla gerçeklik algısını dönüştürmekte; bedensel ve duygusal katılımı ön plana çıkararak izleyiciyle yeni empatik ve katılımcı ilişkiler kurmaktadır (Tavakoli & Mura, 2015; Cinzia & Vittorio, 2009; Gallese & Di Dio, 2012; Taylor vd., 2012; Kuksa & Childs, 2014). Bu genel çerçeve, çağdaş sanatın yalnızca estetik biçimleri değil, aynı zamanda gerçeklik tasavvurlarımızı da yeniden müzakere eden dinamik bir alan olarak düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sanatta Gerçeklik Algısının Dönüşümü: Çağdaş Yaklaşımlar ve Yönelimler

Dijital sonrası dönemde çağdaş sanatta gerçeklik algısı, özellikle GG (Genişletilmiş Gerçeklik) ve bu kavramın kapsadığı; AG (Artırılmış Gerçeklik), SG (Sanal Gerçeklik) ve KG (Karma Gerçeklik) gibi teknolojilerin etkisiyle köklü biçimde dönüşmektedir. Bu teknolojiler, sanat eserlerinin izleyiciyle kurduğu ilişkiyi yeniden tanımlamakta; izleyiciyi yalnızca esere bakan pasif bir gözlemci olmaktan çıkarıp, anlatının ve mekânın içinde hareket eden aktif bir katılımcıya dönüştürmektedir. Böylece izleyici, eserin yorumlanmasında ve anlamının kurulmasında daha görünür ve belirleyici bir rol üstlenmektedir (Fraile-Narvaez & Chidean, 2025; Golembovska & Kharchenko, 2025; Young vd., 2023; Sylaiou vd., 2024; Xu vd., 2022). Bu çerçeve, dijital sonrası sanat ortamında etkileşimin estetik deneyimin ayrılmaz bir bileşeni hâline geldiğini göstermektedir.

Yapay zekâ, dijital sanatın hem üretiminde hem de deneyimlenmesinde giderek merkezi bir konuma yerleşmektedir. Dış verileri yorumlayabilen, bunlardan öğrenebilen ve öğrendiklerini esnek biçimde uygulayabilen sistemler olarak yapay zekâ uygulamaları, dijital ve fiziksel gerçeklik arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır (Pedersen & Ritter, 2024; Huy & Phuc, 2025; Gao, vd., 2024; Liu, 2022). Bu sayede yapay zekâ, yalnızca bir araç olmaktan çıkarak kimi durumlarda sanatın ortak üreticisi, hatta özerk kararlar alabilen bir estetik aktör olarak devreye girmektedir.

Veri temelli pratikler ve dijital medya sanatı ise çoklu bilgi kaynaklarını (örneğin mekânsal, biyometrik ya da sosyal medya verileri) entegre ederek sanatın hem üretiminde hem de sunumunda yeni olanaklar yaratmaktadır. Bu tür çalışmalarda, izleyicinin eseri anlamlandırabilmesi için içerikle aktif biçimde etkileşime girmesi beklenmektedir; dijital sergilerde eserin tıklanması, büyütülmesi, döndürülmesi ya da farklı katmanlarının etkileşim yoluyla açığa çıkarılması bu duruma somut bir örnek oluşturmaktadır (Xu vd., 2022; Liu, 2022). Böylelikle izleyici, eserin yalnızca alımlayıcısı değil, anlamını açığa çıkaran ve dönüştüren bir özne olarak konumlanmaktadır.

Dijitalleşme ile birlikte gerçeklik ve otantiklik arasındaki ayrım da giderek daha karmaşık bir hâl almaktadır. Yapay (dijital olarak üretilmiş) olan ile otantik (fiziksel gerçeklikle bağlantılı) olan arasındaki sınırların silikleşmesi, literatürde dijital otantiklik olarak adlandırılan yeni bir kavramı gündeme taşımaktadır. Dijital otantiklik, dijital bir varlık ile fiziksel bir kişi, yer veya zaman arasındaki görünürdeki bağlantıya dayalı olarak "gerçek ve doğru" olma algısını ifade etmektedir (Pedersen & Ritter, 2024). Bu yaklaşım, hakikat kavrayışının yalnızca fiziksel referanslara değil, aynı zamanda dijital izlenebilirlik ve bağlamsal güven ilişkilerine de dayandığını düşündürmektedir.

GG teknolojileri bağlamında deneyimsel otantiklik, gerçeklik-deneyim-yorum üçgeninin yeniden yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. GG uygulamaları, izleyicinin fiziksel ve dijital dünya arasında bütünleşik bir deneyim yaşamasını sağlamakta; bu deneyim yalnızca görsel yoğunlukla sınırlı kalmamakta, duygusal ve duyusal katılımı da içermektedir. İzleyici, kimi zaman anlatının bir karakteri, kimi zaman

mekânı etkileyen bir ajan olarak eserin parçası hâline gelmekte; böylece anlatının ve anlamın oluşumuna aktif biçimde katkı sunmaktadır (Fraile-Narvaez & Chidean, 2025; Golembovska & Kharchenko, 2025; Young vd., 2023; Lim & Ji, 2023; Sun & Ch'ng, 2025). Bu durum, otantikliğin yalnızca doğru temsile değil, aynı zamanda yoğun ve ikna edici bir yaşantıya bağlı olarak kurulduğunu göstermektedir.

Artırılmış gerçeklik ve GG uygulamaları, yorum ve katılım boyutlarını da köklü biçimde dönüştürmektedir. İzleyici, bu tür ortamlarda eserin anlamını keşfetmek üzere gizli katmanları açığa çıkarabilmekte, etkileşimli arayüzler aracılığıyla anlatının akışına müdahale edebilmekte ya da veriye dayalı görsel-işitsel unsurları yeniden düzenleyebilmektedir. Böylelikle sanatçı ile izleyici arasındaki daha geleneksel hiyerarşik sınırlar bulanıklaşmakta; sanatsal deneyim daha demokratik, çoğulcu ve müzakereye açık bir yapı kazanmaktadır (Golembovska & Kharchenko, 2025; Sylaiou vd., 2024; Xu vd., 2022; Sun & Ch'ng, 2024). Bu çerçeve, dijital sonrası sanat ortamında yorumun artık yalnızca sanatçıdan izleyiciye tek yönlü bir aktarım değil, karşılıklı etkileşimle şekillenen bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Dijital teknolojiler, izleyiciyi pasif bir gözlemciden aktif bir katılımcıya dönüştürerek etkileşim kavramını estetik deneyimin merkezine yerleştirmektedir. GG ve AG teknolojileri sayesinde izleyici, eserin görsel kompozisyonunu gerçek zamanlı olarak değiştirebilmekte, animasyonları tetikleyebilmekte veya anlatının akışına doğrudan müdahale edebilmektedir (Fraile-Narvaez & Chidean, 2025; Golembovska & Kharchenko, 2025; Young vd., 2023; Xu vd., 2022). Böyle bir çerçevede etkileşim, esere "eklenen" bir özellik olmaktan çıkmakta, eserin varlık koşullarından birine dönüşmektedir.

Hakikat ve otantiklik arasındaki gerilim, dijital ortamda çok katmanlı ve kimi zaman çelişkili bir nitelik kazanmaktadır. İçeriklerin gerçek dünyaya benzerliği, yani psikolojik gerçeklik, izleyicinin duygusal tepkilerini ve "inandırıcılık" algısını şekillendirmekte; buna karşılık içeriklerin gerçekte yaşanıp yaşanmadığına dair faktüel gerçeklik yargıları, güven ve doğruluk değerlendirmelerini belirlemektedir. Bu iki boyut, GG deneyimlerinde varlık hissi (presence) ve inandırıcılık illüzyonu gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Orus vd., 2021; Navas-Medrano vd., 2023; Mourtzis & Wang, 2024). Dolayısıyla dijital sanat ortamında, "gerçek gibi hissettiren" ile "gerçekten doğru olan" arasındaki ayrım, izleyici deneyiminin temel gerilim noktalarından biri hâline gelmektedir.

Dijital dünyada kimlik, samimiyet ve otantiklik kavramları da dönüşüm geçirmektedir. Dijital cihazlar aracılığıyla gerçekleşen ikinci düzey gözlem, bireylerin başkalarının deneyimlerini, içeriklerini ve temsillerini sürekli izlediği yeni bir algı rejimi yaratmaktadır (Chan, 2022). Bu rejim, bireylerin gerçekliği algılama ve yeniden inşa etme biçimlerini dönüştürmekte; böylece sanatçı ve izleyici kimlikleri de fiziksel mekânın ötesinde dijital arayüzler üzerinden şekillenmektedir.

Müzeler ve kültürel kurumlar, dijitalleşme süreciyle birlikte nesne odaklı sergileme anlayışından dinamik ve katılımcı deneyim alanlarına doğru evrilmektedir. GG ve AG uygulamaları, ziyaretçilerin kültürel anlatılarla daha derin ve etkileşimli bir bağ kurmasını sağlamakta; yalnızca bilgi edinimini değil, psikolojik ve duygusal tatmini de hedefleyen bütüncül deneyimler üretmektedir (Sun & Ch'ng, 2025; Sun & Ch'ng, 2024; Wu vd., 2025). Bu dönüşüm, müzelerin işlevini bilginin depolandığı sessiz mekânlar olmaktan çıkarıp, ziyaretçinin aktif olarak deneyim ürettiği ve yeniden yorumladığı kültürel laboratuvarlara dönüştürmektedir.

Dijitalleşme, sanat ve kültür alanında yalnızca anlatı ve mekân tasarımını değil, toplumsal ve bireysel düzeyde dönüşüm süreçlerini de etkilemektedir. Dijital ortamlar, bir yandan toplumsal ihtiyaçlara ve kültürel temsile yanıt veren esnek platformlar sunarken, diğer yandan bireylerin stres, izolasyon ve belirsizlik gibi çağdaş sorunlarla başa çıkmasına yardımcı olabilecek yeni deneyim alanları yaratmaktadır (Wu vd., 2025). Bu açıdan dijital sanat pratikleri, yalnızca estetik yenilik sunmakla kalmamakta, aynı zamanda iyi oluş ve toplumsal dayanışma perspektiflerinden de okunabilmektedir.

Dijital öncesi ve dijital sonrası sanat anlayışları arasındaki farklar, gerçeklik-algı-yorum üçgeni bağlamında şematik olarak da ortaya konulabilmektedir. Aşağıdaki tabloda (Bkz. Tablo 1), GG ve dijital sanat pratiklerinin bu üçgeni nasıl yeniden yapılandırdığını özetlemektedir:

Tablo 1. Dijital Öncesi ve Sonrası Sanat Anlayışlarının Boyutları

Boyut	**Dijital Öncesi Sanat**	**Dijital Sonrası (GG, Yapay Zekâ, Veri) Sanat**
İzleyici Rolü	Pasif gözlemci	Aktif katılımcı, ortak anlatıcı
Gerçeklik Algısı	Fiziksel gerçeklik odaklı	Dijital-otantik bulanıklığı, dijital otantiklik
Deneyim	Tek boyutlu, statik	Çok boyutlu, etkileşimli, duyusal
Yorum	Sanatçıdan izleyiciye tek yönlü	İzleyiciyle birlikte ortak üretim ve yorum
Hakikat-Otantiklik	Fiziksel otantiklik	Dijital otantiklik, inandırıcılık illüzyonu

Bu tablo, dijital sonrası çağdaş sanatta izleyici rolünün, gerçeklik algısının, deneyim biçimlerinin ve yorum süreçlerinin nasıl eşzamanlı olarak dönüştüğünü görünür kılmaktadır.

Sonuç olarak GG, yapay zekâ ve veri temelli pratikler, çağdaş sanatta gerçeklik, deneyim ve yorum ilişkisini kökten dönüştürmekte; izleyici etkileşimini artırmakta ve hakikat ile deneyimsel otantiklik arasındaki gerilimi yeni biçimlerde yapılandırmaktadır (Fraile-Narvaez & Chidean, 2025; Golembovska & Kharchenko, 2025; Young vd., 2023; Pedersen & Ritter, 2024; Orus vd., 2021). Bu genel çerçeve, dijital sonrası çağdaş sanatın yalnızca estetik dilini değil, gerçeklik tasavvurlarımızı ve deneyim rejimlerimizi de yeniden müzakereye açtığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, sanat ile gerçeklik algısı arasındaki ilişkinin dijital sonrası dönemde nasıl yeniden biçimlendiğini, çağdaş kuramsal tartışmalar ve disiplinlerarası yaklaşımlar ışığında kapsamlı biçimde incelemiştir. Algı, biliş, duygu, temsil ve beden eksenlerinde tartışılan güncel literatür, sanat deneyiminin hem psikolojik hem de nörobiyolojik düzeyde çok katmanlı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Nöroestetik araştırmalar, estetik deneyimin yalnızca görsel bir alımlama süreci olmadığını; duyusal-motor sistemlerden ödül devrelerine, anlam-bilgi ağlarından kültürel belleğe uzanan geniş bir nörobilişsel etkileşim ağı tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede sanatın, bireyin gerçekliği yorumlama biçimlerini dönüştüren güçlü bir bilişsel-duygusal alan oluşturduğu görülmektedir.

Çalışmada sunulan tartışmalar, çağdaş sanatın temsil, simülasyon ve hipergerçeklik kavramları üzerinden gerçeklik rejimlerini yeniden yazdığını göstermiş; özellikle bedenlenmiş deneyimin ve çokduyulu etkileşimin, izleyicinin eseri algılama ve anlamlandırma süreçlerinde belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda çağdaş sanat, yalnızca gerçekliğe dair yeni imgeler üretmekle kalmamakta, aynı zamanda bu imgelerin bedensel ve algısal düzeyde nasıl deneyimlendiğini de dönüştürmektedir. Dijital ve etkileşimli sanat pratikleri, izleyiciyi pasif bir gözlemci konumundan çıkararak deneyimin ortak üreticisi hâline getirmekte; böylece sanatın hem estetik hem de epistemolojik boyutları yeniden tanımlanmaktadır.

Dijital sonrası dönemde GG, AG, SG ve KG gibi teknolojilerin yanı sıra yapay zekâ ve veri temelli pratikler, sanat-gerçeklik ilişkisini daha önce görülmemiş biçimlerde dönüştürmektedir. Bu teknolojiler, fiziksel ve dijital gerçeklik arasındaki sınırları belirsizleştirmekte; deneyimsel otantiklik, dijital otantiklik ve inandırıcılık illüzyonu gibi yeni kavramsal çerçeveleri gündeme taşımaktadır. İzleyicinin etkileşim yoluyla eserin anlam oluşumuna dâhil olması, gerçeklik-deneyim-yorum üçgenini köklü biçimde yeniden yapılandırmakta; sanatın hakikatle kurduğu ilişki artık yalnızca temsile değil, yoğun ve bütünleşik bir yaşantıya dayanmaktadır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, çağdaş sanatın gerçekliği yalnızca yansıtan değil, gerçeklik deneyimini aktif olarak dönüştüren bir pratik olarak konumlandığı

görülmektedir. Bu dönüşüm, nörobiyolojik süreçlerden kültürel yorumlama pratiklerine, dijital arayüzlerden katılımcı estetik modellere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Mevcut literatürde özellikle uzunlamasına çalışmaların eksikliği, dijital-sürükleyici ortamların bilişsel ve duygusal etkilerine ilişkin kanıtların sınırlı oluşu ve kültürel bağlamın nöroestetik modellerde yeterince temsil edilmemesi önemli araştırma boşluklarına işaret etmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmaların, teknolojik, bilişsel ve kültürel boyutları bütüncül bir çerçevede birleştirmesi; sanatın gerçeklik algısını nasıl dönüştürdüğüne dair daha kapsamlı ampirik veriler sunması beklenmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, çağdaş sanatta gerçeklik algısının dönüşümünü tematik ve disiplinlerarası bir çerçevede tartışarak hem kavramsal hem de yöntemsel bir sentez sunmaktadır. Elde edilen değerlendirmeler, sanatın dijital sonrası dönemde yalnızca estetik bir ifade alanı değil, aynı zamanda gerçeklik kavrayışının yeniden kurulduğu deneyimsel bir platform hâline geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, ileride gerçekleştirilecek araştırmalar için kuramsal bir temel oluşturmakta ve çağdaş sanatın gerçeklik, beden, algı ve teknoloji eksenlerinde nasıl genişleyen bir alan sunduğunu görünür kılmaktadır.

Kaynaklar

Acevedo, B. P. (2024). Sensory processing sensitivity, variations in temperament, and outcomes. In *The Science and Art of Sensory Processing Sensitivity* (ss. 113–145). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-323-99727-0.00004-5

Baeken, C., De Raedt, R., Van Schuerbeek, P., De Mey, J., Bossuyt, A., & Luypaert, R. (2012). The influence of emotional priming on the neural substrates of memory: A prospective fMRI study using portrait art stimuli. *NeuroImage*, *61*(4), 876–883. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2012.03.043

Blanco, A. D., Kroupi, E., Soria-Frisch, A., Gazzaley, A., Anadol, R., Maiques, A., & Ruffini, G. (2025). Enhancing mental well-being through AI-generated art: Insights from EEG responses to Refik Anadol's unsupervised at MoMA. *The Arts in Psychotherapy*, *96*, 102347. https://doi.org/10.1016/j.aip.2025.102347

Brieber, D., Nadal, M., & Leder, H. (2015). In the white cube: Museum context enhances the valuation and memory of art. *Acta Psychologica*, *154*, 36–42. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2014.11.004

Burnston, D. C. (2017). Is aesthetic experience evidence for cognitive penetration? *New Ideas in Psychology*, *47*, 145–156. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2017.03.012

Busch, L., Malkin, A., & Belisle, J. (2025). Art in context: A multi-level analysis of art. *Journal of Contextual Behavioral Science*, *36*, 100890. https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2025.100890

Calderone, A., De Luca, R., Calapai, R., Mirabile, A., Quartarone, A., & Calabrò, R. S. (2025). Beauty in the shadow of neurodegenerative disease: A narrative review on aesthetic experience, neural mechanisms, and therapeutic frontiers. *Frontiers in Human Neuroscience*, *19*. https://doi.org/10.3389/fnhum.2025.1658617

Cecchi, A. S. (2018). Cognitive penetration of early vision in face perception. *Consciousness and Cognition*, *63*, 254–266. https://doi.org/10.1016/j.concog.2018.06.005

Chan, K. T. (2022). Emergence of the 'digitalized self' in the age of digitalization. *Computers in Human Behavior Reports*, *6*, 100191. https://doi.org/10.1016/j.chbr.2022.100191

Chen, B. (2021). Research on the experience of interactive art from the perspective of reception aesthetics. *Proceedings of the 6th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2020)*. https://doi.org/10.2991/assehr.k.210106.009

Chiang, L., Cheong, D., Cordato, N. J., & Smerdely, P. (2024). Visual art therapy and its effects in older people with mild cognitive impairment: A systematic review. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *39*(1). https://doi.org/10.1002/gps.6053

Cinzia, D. D., & Vittorio, G. (2009). Neuroaesthetics: A review. *Current Opinion in Neurobiology*, *19*(6), 682–687. https://doi.org/10.1016/j.conb.2009.09.001

Djebbara, Z., King, J., Ebadi, A., Nakamura, Y., & Bermudez, J. (2024). Contemplative neuroaesthetics and architecture: A sensorimotor exploration. *Frontiers of Architectural Research*, *13*(1), 97–111. https://doi.org/10.1016/j.foar.2023.10.005

Dryden, D. (2004). Memory, imagination, and the cognitive value of the arts. *Consciousness and Cognition*, *13*(2), 254–267. https://doi.org/10.1016/j.concog.2004.01.003

Ernst, D., Esche, C., & Erbslöh, U. (2016). The art museum as lab to re-calibrate values towards sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, *135*, 1446–1460. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.06.196

Evans, W. (2011). Mapping virtual worlds. In *Information Dynamics in Virtual Worlds* (ss. 3–21). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-1-84334-641-8.50001-1

Fraile-Narvaez, M., & Chidean, M. I. (2025). Between machines and art: The impact of CNC technology on artistic creation. *Array*, *27*, 100466. https://doi.org/10.1016/j.array.2025.100466

Frascaroli, J., Leder, H., Brattico, E., & Van de Cruys, S. (2024). Aesthetics and predictive processing: Grounds and prospects of a fruitful encounter. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, *379*(1895). https://doi.org/10.1098/rstb.2022.0410

Gallese, V., & Di Dio, C. (2012). Neuroesthetics: The body in esthetic experience. In *Encyclopedia of Human Behavior* (ss. 687–693). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-12-375000-6.00251-2

Gao, Y., Liang, J., & Xu, Z. (2024). Digital social media expression and social adaptability of the older adult driven by artificial intelligence. *Frontiers in Public Health*, *12*. https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1424898

Gentili, S., Meregalli, V., Risso, G., Giovannini, S., Zambon, E., Bassolino, M., Serino, A., Favaro, A., & Collantoni, E. (2025). Mapping body-related research within the experimental landscape of anorexia nervosa: A scoping review. *Frontiers in Neuroscience*, *19*. https://doi.org/10.3389/fnins.2025.1662018

Giomi, A. (2020). Towards an ontology of digital arts. Media environments, interactive processes and effects of presence. *Rivista Di Estetica*, *73*, 47–65. https://doi.org/10.4000/estetica.6715

Golembovska, O., & Kharchenko, V. (2025). Technologies of interactive art. In *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science* (ss. 506–527). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-323-95689-5.00152-8

Haen, C. (2017). Resuscitating bodies: On deadness, trauma, and intersubjectivity. *The Arts in Psychotherapy*, *55*, 11–18. https://doi.org/10.1016/j.aip.2017.03.004

Han, D. H., Kim, S. K., & Kim, S. (2024). Brain activation in response to art-based tasks using diverse materials based on the Expressive Therapy Continuum (ETC). *The Arts in Psychotherapy*, *90*, 102185. https://doi.org/10.1016/j.aip.2024.102185

Huy, P. Q., & Phuc, V. K. (2025). Opening doors: Digital art in public sector accounting education for sustainable development. *Acta Psychologica*, *260*, 105609. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105609

Ingold, T. (1999). `Tools for the hand, language for the face': An appreciation of leroi-gourhan's gesture and speech. *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, *30*(4), 411–453. https://doi.org/10.1016/s1369-8486(99)00022-9

Keltner, D., & Stamkou, E. (2025). Possible worlds theory: How the imagination transcends and recreates reality. *Annual Review of Psychology*, *76*(1), 329–358. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-080123-102254

Klöckner, C. A., & Sommer, L. K. (2021). Visual art inspired by climate change—An analysis of audience reactions to 37 artworks presented during 21st UN climate summit in Paris. *PLOS ONE*, *16*(2), e0247331. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247331

Koch, S. C., Mergheim, K., Raeke, J., Machado, C. B., Riegner, E., Nolden, J., Diermayr, G., von Moreau, D., & Hillecke, T. K. (2016). The embodied self in parkinson's disease: Feasibility of a single tango intervention for assessing changes in psychological health outcomes and aesthetic experience. *Frontiers in Neuroscience*,

10. https://doi.org/10.3389/fnins.2016.00287

Kuksa, I., & Childs, M. (2014). Art, history and culture in digital spaces. In *Making Sense of Space* (ss. 37–50). Elsevier. https://doi.org/10.1533/9781780634067.2.37

Lev-Wiesel, R. (2008). Child sexual abuse: A critical review of intervention and treatment modalities. *Children and Youth Services Review*, *30*(6), 665–673. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.01.008

Li, Y., Cao, L., & Gao, W. (2025). Perceptual dimensions of heritage canal landscapes and their impact on conservation value cognition. *Ecological Indicators*, *176*, 113626. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2025.113626

Lim, C., & Ji, Y. G. (2023). The effects of physical coherence factors on presence in extended reality (XR). *International Journal of Human-Computer Studies*, *172*, 102994. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2022.102994

Lin, R. R., & Zhang, K. (2024). Survey of real-time brainmedia in artistic exploration. *Visual Computing for Industry, Biomedicine, and Art*, *7*(1). https://doi.org/10.1186/s42492-024-00179-2

Liu, D. (2022). Research on the analysis method of digital media art communication based on 3D image recognition. *Displays*, *72*, 102149. https://doi.org/10.1016/j.displa.2022.102149

Lutz, A., Nassehi, A., Bao, Y., Pöppel, E., Sztrókay, A., Reiser, M., Fehse, K., & Gutyrchik, E. (2013). Neurocognitive processing of body representations in artistic and photographic images. *NeuroImage*, *66*, 288–292. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2012.10.067

Mahendran, R., Gandhi, M., Moorakonda, R. B., Wong, J., Kanchi, M. M., Fam, J., Rawtaer, I., Kumar, A. P., Feng, L., & Kua, E. H. (2018). Art therapy is associated with sustained improvement in cognitive function in the elderly with mild neurocognitive disorder: Findings from a pilot randomized controlled trial for art therapy and music reminiscence activity versus usual care. *Trials*, *19*(1). https://doi.org/10.1186/s13063-018-2988-6

Marxen, E. (2009). Therapeutic thinking in contemporary art. *The Arts in Psychotherapy*, *36*(3), 131–139. https://doi.org/10.1016/j.aip.2008.10.004

Mourtzis, D., & Wang, L. (2024). Industry 5.0: Perspectives, concepts, and technologies. In *Manufacturing from Industry 4.0 to Industry 5.0* (ss. 63–96). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-443-13924-6.00003-x

Nadal, M. (2013). The experience of art. In *Progress in Brain Research* (ss. 135–158). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-444-63287-6.00007-5

Nadal, M., Gallardo, V., & Marty, G. (2018). Commentary: But Is It really Art? The Classification of Images as "Art"/"Not Art" and Correlation with Appraisal and Viewer Interpersonal Differences. *Frontiers in Psychology*, *8*.

https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02328

Nadal, M., & Pearce, M. T. (2011). The Copenhagen Neuroaesthetics conference: Prospects and pitfalls for an emerging field. *Brain and Cognition*, *76*(1), 172–183. https://doi.org/10.1016/j.bandc.2011.01.009

Navas-Medrano, S., Soler-Dominguez, J. L., & Pons, P. (2023). Mixed Reality for a collective and adaptive mental health metaverse. *Frontiers in Psychiatry*, *14*. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1272783

Necka, E. (2017). Perception and creativity ☆. In *Reference Module in Neuroscience and Biobehavioral Psychology*. Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-12-809324-5.06252-0

Orus, C., Ibáñez-Sánchez, S., & Flavián, C. (2021). Enhancing the customer experience with virtual and augmented reality: The impact of content and device type. *International Journal of Hospitality Management*, *98*, 103019. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.103019

Otte, H. (2019). Bonding or bridging? On art participation and social cohesion in a rural region of the Netherlands. *Poetics*, *76*, 101355. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2019.02.006

Ozbay, Y., Oosterwijk, S., & Stamkou, E. (2024). Beyond beauty: Does visual art facilitate social cognitive skills? *PLOS ONE*, *19*(10), e0308392. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0308392

Pan, X., & Hamilton, A. F. de C. (2018). Why and how to use virtual reality to study human social interaction: The challenges of exploring a new research landscape. *British Journal of Psychology*, *109*(3), 395–417. https://doi.org/10.1111/bjop.12290

Pedersen, C. L., & Ritter, T. (2024). Digital authenticity: Towards a research agenda for the AI-driven fifth phase of digitalization in business-to-business marketing. *Industrial Marketing Management*, *123*, 162–172. https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2024.10.005

Pelowski, M., & Akiba, F. (2011). A model of art perception, evaluation and emotion in transformative aesthetic experience. *New Ideas in Psychology*, *29*(2), 80–97. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2010.04.001

Pelowski, M., Markey, P. S., Forster, M., Gerger, G., & Leder, H. (2017). Move me, astonish me… delight my eyes and brain: The Vienna Integrated Model of top-down and bottom-up processes in Art Perception (VIMAP) and corresponding affective, evaluative, and neurophysiological correlates. *Physics of Life Reviews*, *21*, 80–125. https://doi.org/10.1016/j.plrev.2017.02.003

Pinti, P., Tachtsidis, I., Hamilton, A., Hirsch, J., Aichelburg, C., Gilbert, S., & Burgess, P. W. (2020). The present and future use of functional near-infrared spectroscopy (fNIRS) for cognitive neuroscience. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1464*(1), 5–29. https://doi.org/10.1111/nyas.13948

Quaglia, R., Longobardi, C., Iotti, N. O., & Prino, L. E. (2015). A new theory on children's drawings: Analyzing the role of emotion and movement in graphical development. *Infant Behavior and Development*, *39*, 81–91. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2015.02.009

Quinn, P. (2025). Art therapy's engagement of brain networks for enduring recovery from addiction. *Frontiers in Psychiatry*, *15*. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1458063

Redies, C. (2015). Combining universal beauty and cultural context in a unifying model of visual aesthetic experience. *Frontiers in Human Neuroscience*, *09*. https://doi.org/10.3389/fnhum.2015.00218

Righi, S., Gronchi, G., Pierguidi, G., Messina, S., & Viggiano, M. P. (2017). Aesthetic shapes our perception of every-day objects: An ERP study. *New Ideas in Psychology*, *47*, 103–112. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2017.03.007

Runco, M. A. (2001). Creativity and cognition. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (ss. 2892–2895). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/01629-6

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren ŞendiL, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *4*(1), 227–256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Savic, J. (2017). Sense(s) of the city: Cultural mapping in Porto, Portugal. *City, Culture and Society*, *11*, 12–19. https://doi.org/10.1016/j.ccs.2017.08.001

Sherman, A., & Morrissey, C. (2017). What is art good for? The socio-epistemic value of art. *Frontiers in Human Neuroscience*, *11*. https://doi.org/10.3389/fnhum.2017.00411

Siri, F., Ferroni, F., Ardizzi, M., Kolesnikova, A., Beccaria, M., Rocci, B., Christov-Bakargiev, C., & Gallese, V. (2018). Behavioral and autonomic responses to real and digital reproductions of works of art. In *Progress in Brain Research* (ss. 201–221). Elsevier. https://doi.org/10.1016/bs.pbr.2018.03.020

Sun, X., & Ch'ng, E. (2024). Exploring Miao culture: The differential effect of traditional 2D and immersive 360° documentary formats on viewer learning. *Social Sciences & Humanities Open*, *10*, 101061. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101061

Sun, X., & Ch'ng, E. (2025). Beyond the screen: Enhancing ethnic cultural representation and engagement through immersive 360° documentary experiences in museums. *Humanities and Social Sciences Communications*, *12*(1). https://doi.org/10.1057/s41599-025-05429-z

Sylaiou, S., Dafiotis, P., Koukopoulos, D., Koukoulis, K., Vital, R., Antoniou, A., & Fidas, Chr. (2024). From physical to virtual art exhibitions and beyond: Survey and some issues for consideration for the metaverse. *Journal of Cultural Heritage*, *66*, 86–98. https://doi.org/10.1016/j.culher.2023.11.002

Taşcı, F., & Erdem, S. (2024). Sanatta Gerçeklik ve Sanallık Üzerine Bir Çözümleme: Sanal Mekân, Sanal Beden ve Sanal Nesne Örneği. *Art Vision*, *30*(52), 58–71. https://doi.org/10.32547/artvision.1415560

Tavakoli, R., & Mura, P. (2015). 'Journeys in Second Life' – Iranian Muslim women's behaviour in virtual tourist destinations. *Tourism Management*, *46*, 398–407. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.07.015

Thomson, P., & Jaque, S. V. (2017). Neurobiology, creativity, and performing artists. In *Creativity and the Performing Artist* (ss. 79–102). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-12-804051-5.00006-8

van Leeuwen, J. E. P., Boomgaard, J., Bzdok, D., Crutch, S. J., & Warren, J. D. (2022). More than meets the eye: Art engages the social brain. *Frontiers in Neuroscience*, *16*. https://doi.org/10.3389/fnins.2022.738865

Vickhoff, B. (2023). Why art? The role of arts in arts and health. *Frontiers in Psychology*, *14*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.765019

Wu, J., Tuo, Y., Bai, C., & Lin, Z. (2025). Curating wellness: Exploring healing experiences in digitally transformed museums. *Tourism Management*, *111*, 105207. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2025.105207

Xia, Y., Deng, Y., Tao, X., Zhang, S., & Wang, C. (2024). Digital art exhibitions and psychological well-being in Chinese Generation Z: An analysis based on the S-O-R framework. *Humanities and Social Sciences Communications*, *11*(1). https://doi.org/10.1057/s41599-024-02718-x

Xu, R., Wang, C., & Hsu, Y. (2022). Ameliorated new media literacy model based on an esthetic model: The ability of a college student audience to enter the field of digital art. *Frontiers in Psychology*, *13*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.943955

Young, G. W., O'Dwyer, N., & Smolic, A. (2023). Volumetric video as a novel medium for creative storytelling. In *Immersive Video Technologies* (ss. 591–607). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-32-391755-1.00027-4